

Vardes sidste rettersted

Af Poul Vestergaard

Det er en almindelig antagelse, at den sidste henrettelse i Varde foregik på Stilbjerg, fire kilometer nord for Varde. Her ved krydset mellem landevejen mod Skjern og vejen mellem Tinghøj og Frisvad ligger stadig en tilgroet høj. Den indgår i en række gravhøje, der har fulgt den gamle handelsvej ned gennem Vestjylland. Den måler 36 meter over havets overflade. Stednavnet Stilbjerg henviser til en stejle, et stil-lads, hvorpå henrettede misdæderes krop, hoved og lemmer blev anbragt til glæde for ravne og skader og til skræk og advarsel for vejfarende. På Resens Atlas over Varde fra ca. 1661 er vist en galge nord for byen¹.

Spørgsmålet er dog, om Stilbjerg var stedet for den sidste henrettelse, der fandt sted i 1822, og hvor den henrettede var Morten Jonassen.

Morten Jonassen var skomager, 55 år gammel, gift og velanskrevet i Varde. Efter en brand en formiddag i juni 1821 lod han sig friste til at sætte ild til sit stråtækte hus i Grydergade. Måske var økonomiske vanskeligheder hans motiv. Huset nedbrændte, men uheldigvis bredte ilden sig til over 60 huse i byen. Alt dette er beskrevet i Varde Bys Historie, Historisk Samfunds Årbog for Ribe Amt m.m.

Mistanken om at branden var påsat, rettede sig mod Morten. Han tilstod og blev arresteret. Det blev en hurtig rettergang, og allerede den 31. juli 1821 afsagde justitsråd Rosenørn dommen: »Tiltalte, skomager Morten Jonassen af Varde, bør at halshugges med økse og hovedet

såvel som kroppen derefter lægges på stejle, så bør han og til de skadelidte at bøde 40 lod sølv, og til kongen lige så meget...«.

Han blev dømt efter artikel 1. i det kapitel i Chr. V. Danske lov, der omhandler mordbrand. Hans forsvarer forsøgte at få ham dømt efter den mildere artikel 2. hvori der står, at »sker det af våde og skødesløshed og ikke af fortsæt da bøder han skaden om han haver middel dertil eller straffes med fængsel eller arbejde«². Mortens fortsæt var jo ikke at afbrænde den halve by, og ingen mennesker omkom ved branden, men det blev altså en dødsdom, afsagt mindre end to måneder efter branden.

Morten modtog dommen, men appellerede den ikke. En sag af denne karakter skulle alligevel prøves ved højere instanser. Den 1. oktober 1821 stadfæstede Landsoverretten i Viborg underrettsdommen, og den 28. november blev den stadfæstet af Højesteret. Alle instanser var hørt, og den 9. januar 1822 befalede kongen, at dommen skulle fuldbyrdes, »dog således, at henrettedes krop og hoved ikke lægges på stejle.«

Skarpretter Stengel fra Odense blev tilsagt. Den 7. februar 1822 faldt hans blanke økse. Stengel kunne rejse tilbage til Fyn efter at have fået sin betaling af Varde By. Hans regning lød på 16 rigsdaler for at afhugge et hoved, dertil rejsegodtgørelse og forplejning, i alt 67 rigsdaler fem mark og fire skilling.

Billede fra retterstedet på lyngheden i Varde Sandgrave, hvor forfatteren formoder henrettelsen fandt sted den 9. februar 1822. I baggrunden til højre skimtes historieskriver Murtfeldt. Foto: Varde Museum.

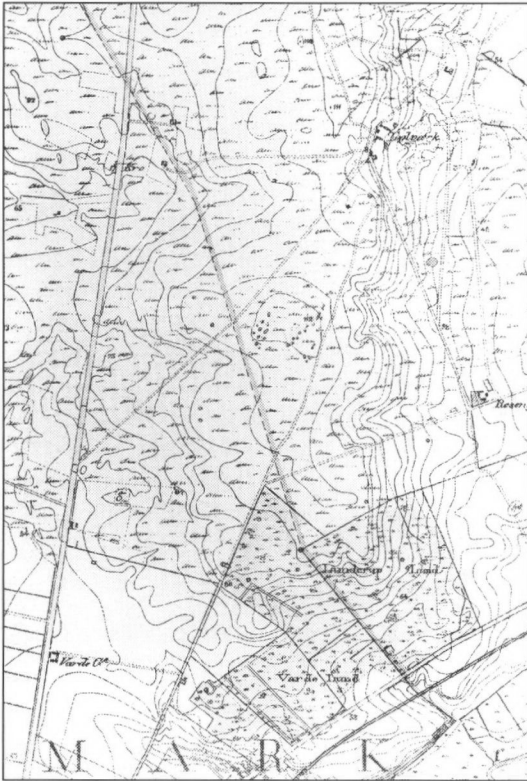
Retterstedet

Der har været forskellige gisninger om, hvor henrettelsen fandt sted. På Varde Museum opbevares to fotografier. Det ene er benævnt »Vardes ældste rettersted« og viser Stilhjerg, fotograferet i 1906. Det andet hedder »retterstedet på lyngheden i Varde Sandgrave«. Det er ikke dateret, men ser ud til at være fotograferet samtidig med billedet af Stilhjerg.

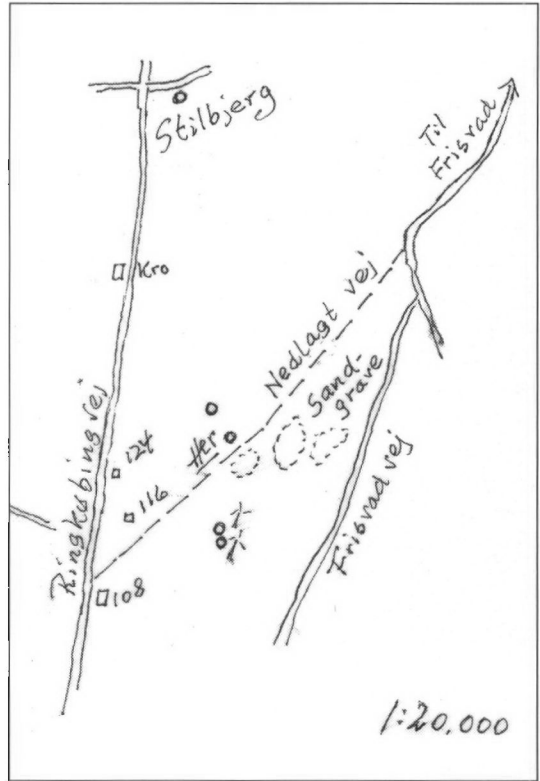
På begge billeders omgivende karton har litterat og historieskriver Ludvig Murtfeldt gjort notater med sirlig håndskrift. På det første billede står: »Vardes ældste rettersted i lyngheden på bakken ved Frisvadvej, oven for Bastrup Plantage, Stilhjerg hvor galgen og stejlen stod og de syv røvere fra Gellerup, der drev deres uvæsen i »røverkælder« ved hulvejen på Varde

Søndermark, blev hængt.« På det andet billede læser man: »Retterstedet på Lyngheden i Varde Sandgrave på en kæmpehøj lidt sydøst for Sorte Kro, hvor der tirsdag den 9. februar 1822 ved solopgang af skarpretter Stengel den ældre, fra Odense, blev foretaget eksekution på skomager Morten Jonassen af Varde, som under en den 14. juni 1821 opstået ildsvåde, havde antændt sit lille hus i Grydergade og derved afstedkommet en sådan omsiggriben af branden, at Varde bys nordre halvdel blev lagt i aske. På højens afskallede top inden for linierne af den lyse oval billedet viser, foregik eksekutionen, som blev den sidste henrettelse i Varde. Den sidste i riget foretog Stengel den yngre år 1844.«

Desværre lader det andet billede sig ikke lo-

Kort fra 1870, der viser en nordøstgående vej over Varde Nørre- og Søndermark til Frisvad. Foto: Varde Museum.

Skitse over området med markering af ejendommene Ringkøbingvej 108, 116 og 124 samt sandgravene. Tegning: Forfatteren.

kalisere. I baggrunden anes et par huse. Ingen træer, men sand og hede. Blandt personerne på billedet ses Murtfeldt med sin karakteristiske Sherlock Holmes hovedbeklædning. Murtfeldt var født 1838. Han levede i Varde 1867-1920. Samme Murtfeldt er med på billedet fra Stilbjerg. Blandt dokumenterne i sagen findes et brev fra stiftamtmanden i Ribe, som den 31. januar 1822 i en skrivelse til Varde byfoged godkendte: »at den ved Ringkøbing landevej mellem en $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ mil fra Varde liggende fælles sandgrav udtages til rettersted³.«

Vi skal se på et kort fra 1870. Ved første øjekast overraskes man af de overvældende hedearealer omkring Varde⁴.

Det, som kan interessere os er, at kortet viser en nordøstgående vej over Nørre- og Søndermarken til Frisvad Mølle. Den udgik fra Ringkøbingvej to kilometer nord for byen, ca. hvor ejendommen Ringkøbingvej 108 ligger, skrædede over Nørre- og Søndermarken og heden, hvor nu Bastrup Plantage ligger, og stødte til Frisvadvej ved mergelgravene. På et målebordsblad fra 1911 er den ikke med. Kun et spor i Bastrup Plantage er bevaret

som en skovsti. Fandtes denne vej også i 1822?

Omkring 1800 foretog Videnskabernes Selskab opmåling over Øster Horne Herred⁵. Landevejen til Ringkøbing er indtegnet. Frisvad er indtegnet med punkterede linier, og helt tydeligt er angivet en skråvej over Nørremarken fra Ringkøbingvej til Frisvadvej. Altså må vejen have været der i 1822.

Kortet fra 1870 viser også fire gravhøje langs skråvejen. Den nordligste erkendes stadig som en forhøjning i marken. Den må have været en anelig høj. Den mellemste er sløjfet. De to sydligste skal søges ved de to vindmøller, som Nørremarkens Vindmøllelaug lod opføre i 1991-1992 på en mark ved ejendommen Ringkøbingvej 116. Mellem møllerne står en kraftig gravhøj i noget krat. Jorden omkring er kuperet som efter opgravning. Den nordligste af disse to høje er ikke til at finde.

Hvor lå Varde fælles sandgrav? Det lader sig ikke bestemme. Kortet fra 1870 har talrige signaturer lige øst for Bastrup Plantage. En markvej fra Ringkøbingvej ind til de to møller går gennem en sandgrav, der er under opfyldning. Spor efter sandgravning findes også i en lille granplantning ½ kilometer nord for møllerne. Terrænet omkring møllerne er kuperet. Det ser ud som om dette hjørne af marken aldrig har været opdyrket.

Endnu en oplysning kan måske hjælpe os på vej, nemlig i Ribe Amts-Tidende d. 25. maj 1928⁶. Her beskrives retterstedet som en lille høj noget syd for vejen, der fra Ringkøbing Landevej fører ned til Frisvad Mølle.

Vi skal altså se efter spor af en sløjfet gravhøj ¼ til ½ mil (d.v.s. 1,8 til 3,6 km.) fra Varde, sydøst for Sorte Kro (Varde Nørregård) og syd for skråvejen til Frisvad Mølle. Det kan kun være

den ene af de to høje ved vindmøllerne, den sløjfede. Den må have ligget ca. 60 meter nord for den eksisterende høj og lidt vest for den nordligste mølle. Måske anes en svag hævnning i jordsmonnet? Måske er det indbildning? Imidlertid kan det kun have været her, det skete hin skrækkelige morgen den 8. februar 1822.

Stedet, der dengang var vidstrakte heder, er i dag agerjord. Uvilkårligt kommer man i tanker om Blicher: »Anlangendes et menneske, hans dage er som græs; som blomster på marken, så skal han blomstre. Når vejret farer over det, da er det der ikke mere, og dets sted kender det ikke mere. Men Herrens miskundhed er fra evighed til evighed«⁷.

Med dette bibelcitater slutter Blichers novelle Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog. Den udkom første gang i 1824.

Kilder

1. Carl Lindberg Nielsen. Varde Bys Historie. Varde 1942 s. 172
2. Chr. Vs Danske Lov 6-19-2
3. Vestjyder Fortæller 1966. Lions forlag, Varde 1966 s. 135
4. Kort nr. y. 6. Skonager i målestok 1:20.000. Varde Museum.
5. H. K. Kristensen. Øster Horne Herred. Esbjerg, 1944
6. Note 1. Op. cit.
7. St. Steensen Blicher. Brudstykker af en landsbydegns dagbog. 1824

Tak til Varde Byhistoriske Arkiv

Varde Museum

Varde kommune, Teknisk forvaltning

Torben V. Christensen, Trimlebakken 8, Varde

Poul Vestergård, født 1927. Dybdalsvej 5, 6800 Varde. Pens. ungdomsskoleinspektør.